

“Flamenpolitik” en activisme: Duitsland tegenover de Nederlanden en de Vlaamse Beweging

Bruno Yammine

Tijdens de Eerste Wereldoorlog colaboreerde een groep Vlaamsgezinden, de “activisten”, met de Duitse bezetter. Die voerde in België een *Flamenpolitik*, erop gericht om de Belgische staat politiek te ontwrichten en Nederland binnen de Duitse invloedssfeer te dwingen. ‘Hoogtepunten’ van deze *Flamenpolitik* waren de vernederlandsing van de universiteit van Gent (1916) en de “bestuurlijke scheiding” (1917).

Alvorens in te gaan op het thema, dient erop gewezen te worden dat de Vlaamse Beweging tijdens de 19de eeuw, *geen* zelfbestuur wenste. Ze ontstond als een Belgischgezinde stroming die de uniciteit van het nieuwe Koninkrijk wilde benadrukken, o.a. door de volkstaal te bestuderen. Vanaf de jaren 1860 evolueerde ze naar een subnationale stroming. Wel ontstond reeds vóór de Eerste Wereldoorlog een spanning tussen het Vlaams en het Belgisch bewustzijn van sommige flaminganten. Er bestonden vóór 1914 dus individuele anti-Belgische ressentimenten binnen de Vlaamse Beweging. Een anti-Belgische *stroming* – bijvoorbeeld met een eigen partij of tijdschrift – bestond niet.

1. “Flamenpolitik” en activisme

In de pro-activistische geschriften die na 1918 verschenen, zat een bepaalde lezing van de geschiedenis vervat. Het activisme, zo luidde het, was een spontane ontwikkeling binnen de Vlaamse Beweging, o.a. geprovoceerd door een Franstalige anti-Vlaamse hetze. De Franstaligen hadden de Vlaamsgezinden voorgehouden dat België na de oorlog Latijns zou zijn en

De Eerste Wereldoorlog was de belangrijkste gebeurtenis geweest sedert de Franse revolutie. Het was enkel in een conflict van die omvang dat het Duitse imperialisme binnen de Vlaamse beweging een tweespalt tussen Vlaanderen en België kon uitlokken en dat dus het activisme, de stroming die we vandaag als Vlaams-nationalisme kennen, gesticht kon worden.

hun beweging en taal ten dode opgeschreven was. De activisten besloten hun flamingantische strijd tijdens de oorlog door te zetten en kregen hulp van het Keizerrijk (de *Flamenpolitik*). Dit verhaal kon steunen op wat Oscar von Der Lancken Wakenitz, hoofd van de *Politische Abteilung* in België, in 1931 optekende. Die noemde de *Flamenpolitik* een onvoorbereide improvisatie. Tot het midden van de jaren 1970 bleef deze activistische visie op de geschiedschrijving dominant.

Volgens een nieuwe studie van Lode Wils uit 1974 echter, was het activisme in werkelijkheid een anti-Belgische stroming door de *Flamenpolitik* op de Vlaamse Beweging ingeplant. Die stelling oogst(te) evident kritiek. De belangrijkste onenigheid tussen het pro- en anti-Wils-kamp betreft de *oorzaken* van het activisme. Het onderzoek daarnaar is verbonden met dat naar de genese van de *Flamenpolitik*.

Wat het ontstaan daarvan betreft, wijzen we op het feit dat vanaf 1880 zich in Duitsland invloedrijke nationalistische drukkingsgroepen vormden, waaronder het *Kolonialverein* of het “*halbstaatliche*” *Flottenverein*. In 1894 werd dan de imperialistische koepelorganisatie, het *Alldeutscher Verband* (ADV) opgericht. De interesse van die

organisatie in België kan gesitueerd worden binnen een ruimer raamwerk van Duits-Vlaamsgezinde contacten.

2. De “Alldeutschen” herontdekken de Vlaamse Beweging

Van vóór de stichting van het Koninkrijk België hebben Duitse nationalistenvan zich met ons land beziggehouden. Hun imperialistische aspiraties t.o.v. België zijn verklaarbaar vanuit de Duits-völkische ideologie die stelde dat de Vlamingen een onderdrukt volk waren, die leefden in een Franse satellietstaat. België was derhalve ook een vijandige staat. Bovendien was het zagezegd ook een tegennatuurlijk land. Dit verhaal sloot aan bij het Hollands-protestantse zelfbeeld. Het Duitse Keizerrijk dat in 1870 werd opgericht, was voor vele radicaal-nationalisten “onaf”: behoorden bijvoorbeeld de Nederlanden in de middeleeuwen niet tot het Duitse Rijk? Tijdens het laatste decennium van de 19de eeuw ontwierpen geradicaliseerde integraal-nationalisten de ideologische onderbouw van een Duitse *Westpolitik*.

Tot het kransje van de theoretici die daaraan meewerkten, behoorde de germanist Carl Theodor Jaensch, uit de kringen rond het antisemitische *Bayreuther Kreis* en de filoloog Harold Graevell. Zij zagen “Nederduitsland” als bindmiddel tussen de Nederlanden en Duitsland en als de kern van een toekomstige Alteutonenbond. Majoor Von Pfister-Schwaighusen riep in 1893 op om het Nederduits op de krijgsvloot in te voeren en alle Germaanse stammen te verenigen met het oog op een Slavisch-Germaanse botsing. Het

All-Deutscher-Verband.
Samstag, den 13. März 1897, Abends 8 1/2 Uhr,
im Saal der Harmoniegesellschaft.

Vortrag

des Herrn Professor Dr. Weber:
Das Polenthum in den deutschen Ostmarken.

Gäste, auch Damen, willkommen. Insbesondere sind die Mitglieder des Deutschen Schulvereins und Sprachvereins, sowie der Harmoniegesellschaft freundlichst eingeladen.

8522

jaar erop stelde Jaensch dat een Duits-Vlaamse Bond Nederland, dat dan geklemd zou zijn tussen België en het Rijk, in de Germaanse invloedssfeer zou brengen. *Verbandsleiter* Hasse pleitte in een anoniem boek uit 1895 voor een Groot-Duitse Bond, omringd door een gordel van bufferstaten tegen het Russische Rijk. In het westen zou een Duits Groot-Nederland ontstaan. Hasse beklemtoonde de betekenis van de Noordzeehavens en van de Rijnmonding.

Graevell, die van 1896 tot 1900 in België verbleef, legde het zwaartepunt van een Duits *Mitteleuropa* in het Westen. De Nederlanden zouden een satelliet worden van het Keizerrijk en de Vlaamse Beweging was een middel om dat doel te bereiken. In navolging van Von Pfister pleitte hij voor het invoeren van het Nederduits als commandotaal op de vloot. Duitsland moest immers een *Weltpolitik* voeren en daarvoor was er natuurlijk nood aan (Belgische) havens. Nieuw was het idee van een gerichte kanaalpolitiek die de Duitse industrie ten goede zou komen. In de lijn van Von Pfister greep de journalist en oud-koloniaal Fritz Bley in 1897 terug naar het idee van een Duitse agressie-oorlog tegen Rusland om ten slotte met de Engelsen te strijden om de wereldhegemonie.

Graevell kon zijn ideeën uiten in het *Vlaamsch en Vrij*, het officieus orgaan van de in 1881 opgerichte Brusselse kunstkring De Distel. De muziek van Wagner was begin jaren 1890 doorgebroken in het Belgische en Brusselse cultuurleven. De Distel evolueerde

in de richting van een radicaal wagnerisme, wat de pro-Duitse stemming binnen de kring mede verklaart. Die hing ook samen met anti-Britse ressentimenten, in de hand gewerkt door de gebeurtenissen in Zuid-Afrika, waar de Britten in botsing gekomen waren met de "stamverwante" Zuid-Afrikaanse Boeren.

De voorzitter Jan-Matthijs Brans, die met Von Pfister en Graevell correspondeerde, stapte mee in het Alduitse verhaal. Door zijn toedoen werd de kring geïnfiltrerd door zijn correspondenten en door Jaensch en baron Von Ziegesar, die als leraar Duits al twintig jaar in Brussel gevestigd was. De pangermanistische acties werden steeds opzichtiger en de aanspraken op België steeds onverbloemder. Dit alles leidde tot een openlijk conflict tussen de Alduitsers en de polemiserende advocaat en Distelier Alfons Prayon-Van Zuylen. De ruzies binnen De Distel resulteerden in het Manifest van de Vlaamse Volksraad (mei 1897), een onverkozen studieparlement waar Prayon schatbewaarder van was. Het schrijven werd naar het ADV opgestuurd. De Vlamingen, zo stelde het, waren Germanen, maar geen Duitsers en wilden dit ook niet worden. Vlamingen die op het komende ADV-congres deze gedragslijn tegenspraken, vertegenwoordigden niet de bevolking. De Alduitsers reageerden woedend: velen onder hen maten de Volksraad veel meer invloed toe dan die in werkelijkheid had.

Het Alduitse aandringen veroorzaakte een tijdelijke breuk in de flamingantisch-Duitse contacten.

Reismann-Groneging daarop tweemaal naar België. Die eerste reis resulteerde in een rapport over de Vlaamse Beweging (1897). Daarin merkte hij op dat het onder Duitse invloed brengen van Nederland voorlopig een hopeloze zaak was. In de lijn van Von Pfister opperde hij dat de Vlamingen voor Duitsland veroverd moesten worden en van daaruit de Noord-Nederlanders.

Het ADV besloot in december 1897 een meer pragmatische koers te varen en de radicalen te desavoueren. Een commissie zou zich met de zaak bezighouden. In april 1898 stelde die een tweede rapport op, met daarin o.a. de beslissing om een Duits-Vlaams publicistisch orgaan (*Germania*) op te richten. Beide rapporten werden naar Berlijn gestuurd. Vraag is nu, binnen welke context het ADV gesitueerd moet worden.

3. Het ADV binnen het Duitse militair-industriële complex

De buitenlandse politiek van het Keizerrijk berustte tot 1890 op een goed nabuurschap met Rusland. Nadien werd een alliantie met het Tsarenrijk echter niet hernieuwd, met de isolatie van Duitsland tot gevolg (de franco-Russische Entente dateerde van 1892). Het Von Schlieffenplan (1897) voorzag in een aanval op Frankrijk, waarbij de neutraliteit van de drie Duitse buurlanden in het westen geschon- den zou worden. Ook Denemarken kwam op de Duitse invasiekaarten te liggen. In 1904 drong Wilhelm II bij de hoven van Denemarken, België en Nederland tevergeefs aan om een bondgenootschap te sluiten. Na 1905 werd de invasie van Denemarken wel geschrapt, wat de druk op Nederland en België verhoogde.

Om het benodigde geld voor de vloot-politiek door de Rijksdag te krijgen, werd in 1897 de *Sammlungspolitik* bedacht. De zware industrie, vertegenwoordigd in het *Centralverband Deutscher Industrieller* (CDI), liet agrarisch protectionisme toe op voorwaarde dat de *Bund der Landwirte* (BdL), de vertegenwoordigers van de Pruisische landadel, de eerste vlootwet in de *Reichstag* stemde. Omdat de

Alldeutschen als eerste massaal geagiteerd hadden voor de vlootbouw, waren hun relaties met regeringskringen zeer goed. Voor de eerste maal werden de belangen van de Duitse overheid, radicaal-nationalistische pressiegroepen en de grootindustrie verstrengeld.

Ook de Duitse marine had ondertussen interesse gekregen in de Belgische en Nederlandse kusten en havens. Het is tekenend voor de imperialistische krachtenbundeling dat een plan van de marine, waarin stond dat nog vóór een Britse aanval Antwerpen bezet diende te worden, in de handen kwam van *Verbandsleiter* Hasse. In mei 1898 stuurde die zijn visie naar het *Auswärtiges Amt* op. Volgens hem moest, met het oog op een conflict met het Verenigd Koninkrijk, België tegen Nederland uitgespeeld worden en vice versa. Eerst zou België ter wille van Antwerpen in een militaire en economische unie met Duitsland ingekapseld worden. Zo zou een wig tussen Nederland en Frankrijk ontstaan. Die zou Nederland op termijn tot een *Anschluss* met Duitsland dwingen.

Vanaf 1902 verdwenen de *Sammlung* en de goede relaties tussen Berlijn en het ADV een tijd in de koelkast. De Alduitsers waren teleurgesteld door de Duitse houding tijdens de Boerenoorlog (1899-1902). De Duitse regering verkoos blijkbaar goede relaties met het Verenigd Koninkrijk. Bovendien bleef een verdere verwerving van kolonies uit.

4. Het tijdschrift "Germania": speerpunt van de "Alldeutschen" (1898-1905)

In oktober 1898 verscheen de eerste editie van *Germania*. De redactie was een flamingantische façade voor een Alduits project. Het merendeel van de stukken bestond uit Duitse artikels. Vanaf 1901, na het overlijden van zijn adoptiefvader, nam de atheneumleraar Haller von Ziegesar de touwtjes in handen. Tijdens de laatste jaargang werd hij vervangen door de arts en radicale Arische racist, Ludwig Wilser.

Dat *Germania* uiteindelijk teloorving, had voornamelijk te maken met het feit dat de financier ervan, Reismann-Grone (net als het ADV zelf) met een nijpend geldgebrek kampte. Het hielp natuurlijk ook niet dat een aantal prominente flamingantische schrijvers, zoals de liberale letterkundige Pol de Mont, na de Boerenoorlog afhaakten en dat Haller het blad veel minder dan zijn adoptiefvader een lijn kon geven.

De rassenkundige artikels uit *Germania* illustreerden hoe het blad zich op de uiterst-rechtse vleugel van de *Völkischen* bevond. Ook de degeneratieleer en het sociaal-darwinisme werden met een bredere maatschappelijke en pseudo-wetenschappelijke visie vervlochten. Een aantal malen vonden ook antisemitische stukken hun weg naar het tijdschrift. De grondideologie van *Germania* was fundamenteel antiliberaal, antisocialistisch en antidemocratisch. Men kan zonder twijfel spreken van een proto-fascisme.

In de *Mitteleuropa*-artikels merkt men twee strekkingen op: 1) een staat is pas machtig wanneer ze machtig is op zee; 2) het geografisch determinisme waarin "*Kleinstaaterei*" als onleefbaar afgedaan werd. Kleine staten zouden beter bij grotere gehelen met "dezelfde nationaliteit" aansluiten. Lees dus: de Nederlanden bij Duitsland.

Het Verenigd Koninkrijk diende bekamp te worden en Duitsland moest zelf overzeese afzetmarkten zoeken. Geen wonder dat dit de interesse voor de havens van de Nederlanden verhoogde. Zodus konden België en Nederland maar beter vóór het uitbreken van een conflict eieren voor hun geld kiezen en aansluiten bij een Duitse douane- of militaire unie. *Germania* was erin geslaagd een – overigens door de Keizer zelve aangemoedigd – internationaal persdebat op gang te brengen. De Alduitse propaganda herhaalde dat Duitsland voor Nederland van vitaal belang was. Wie anders kon op termijn de commerciële en koloniale belangen van dat land vrijwaren?

De Vlaamse Beweging bleek in dit verhaal slechts de kleine rol van nuttige schakel om België en Nederland nader tot Duitsland te brengen, toebedeeld.

Ondans het feit dat het blad maar zeven jaar verscheen en over weinig abonnees beschikte, is zijn betekenis zonder meer groot. *Germania* was een ideeënlaboratorium dat over een indrukwekkend aantal medewerkers beschikte. Maar bovenal liet de hele *Germania*-episode aan de Alduitsers toe om een netwerk op te bouwen dat tijdens de *Flamenpolitik* nog van pas zou komen. Het blad werd binnen de Vlaamse Beweging ook niet bestreden. Integendeel, auteurs en tijdschriften lieten *Germania* stukken overnemen. Het feit dat een Alduits tijdschrift het al die tijd uithield in de hoofdstad van een neutraal land, mag overigens op zich al als een succes beschouwd worden.

De *Germania*-episode verscherpte alleszins de Alduitse interesse voor de Vlaamse Beweging. Duitse figuren met naam en invloed hadden meege werkt aan het tijdschrift.

De drie sleutelfiguren van *Germania* – Reismann-Grone, Gerstenhauer en Haller von Ziegesar – oefenden een grote invloed uit. De directe invloed van de *Germania*-episode zou tijdens de oorlog het meest ingrijpend zijn in Brussel, waar het blad over de sterkste basis beschikte. Zowel *Germania*-medewerker Maurits Josson als Haller waren in 1906 nog kandidaat voor de Vlaamse Volkspartij. In de jaren nadien bleef de samenwerking tussen beiden intens. Josson was een anti-Franse advocaat die rond de eeuwwisseling nog aan de zijde van het Boerenleger gevochten had en door de Britten krijgsgevangen gemaakt was. Dat hij erg ontvankelijk zou zijn voor het activisme, spreekt voor zich. Tijdens de Eerste Wereldoorlog zouden Haller von Ziegesar en Josson – samen met een andere *Germania*-medewerker, de christen-democraat Emiel Verhees – deel uitmaken van de Raad van Vlaanderen (een Duits marionettenparlement).

Dat de Duitse *Germania*-medewerkers niet vonden dat hun rol uitgespeeld was, blijkt ook uit het feit dat zowel Haller als Ludwig Wilser meewerkten aan het tijdschrift *Onze Stam* (1907-1914). Dat stond onder redactie van de letterkundige Frans van den Weghe, de latere activist én oud-*Germania*-medewerker. Ook mag Hallers invloed op zijn oud-leerlingen niet onderschat worden. Zo werd *Germania*-medewerker Jef Hinderdael eerst activist en nog later nationaal-socialist. Het was door een persoonlijke interventie van Haller dat Hinderdael in 1915 vanuit Nederland naar Gent zou komen om er het redacteurschap van *De Vlaamse Post* van de radicaal-activistische Jong-Vlamingen (*infra*) op zich te nemen. Burgerlijk ingenieur Reimond Kimpe werd Vlaamsgezind onder invloed van Haller en zou in oktober 1914 bij Jong-Vlaanderen aansluiten. Haller kende bovendien de toekomstige “leider” van Jong-Vlaanderen, de rabiaat anti-Belgische Nederlandse dominee Domela Nieuwenhuis die in 1902 naar Gent geroepen was (tussen Domela’s koster en Haller bestonden immers familiebanden).

Domela Nieuwenhuis leerde aan het eind van de 19de eeuw de latere activist Eugene van Oye kennen. Die laatste werkte tijdens de Pruisisch-Franse oorlog als arts voor het Rode Kruis en behoorde later tot de *Germania*-kring. Ook andere oud-medewerkers, zoals de krantenredacteur Antoon Moortgat

die tijdens de Boerenoorlog zijn anti-Britse sentimenten al de vrije loop had gelaten, leunden tijdens de oorlog bij Jong-Vlaanderen aan.

En dan was er de collega van Moortgat, Pol de Mont, die vanuit het atheneum in Antwerpen, waar hij in 1882 benoemd was, een hele generatie Vlaamsgezinde intellectuelen zou beïnvloeden, waarvan een aantal in het activisme terechtkwam. Pol de Mont zelf bleef ook na *Germania* voordrachten voor het ADV geven. In Antwerpen steunde hij achter de schermen het activisme.

Verschillende Duitse medewerkers aan het blad bleven actief. Karl Lamprecht, de met Pirenne en Fredericq bevriende historicus, maakte twee reizen naar België (in 1914 en in 1915), waarna hij rapporten schreef voor de kanselier. De geboren Luxemburger Toni Kellen, tussen 1896 en 1917 redacteur van de *Essener Volkszeitung* – waardoor hij vermoedelijk in contact kwam met Reismann-Grone – hield zich tijdens de oorlog bezig met Duitse oorlogspropaganda. Fritz Norden, een tot Belg genaturaliseerde en in Brussel woonachtige advocaat, deed dat ook en infiltreerde bovendien vanaf november 1914 het Brusselse flamingantisme. De historicus Kurd von Strantz verdedigde o.a. in *Germania* de Duitse aanspraak op de Nederlanden, die hij als “ontstolen dochterstaten” omschreef. In de jaren vóór de oorlog zou hij nog van zich laten spreken (*infra*).

In 1905 werd een oproep gelanceerd om een *Guido von List-Gesellschaft* (° 1908) te stichten – om het werk van de *völkische* schrijver Guido von List, die in het occultisme en de theosofie kan gesitueerd worden, te financieren. Die werd ook door oud-*Germania*-medewerkers ondersteund, waaronder Graevell en Von Pfister. Hun volgehouden contacten verklaren waarom ze gezamenlijk zouden optreden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Op de *Verbandstage* van september 1911 en april 1912 voerden voormalige *Germania*-tenoren het hoge woord inzake de “*Flamenfrage*”.

Germania haalde ook de banden met de “Nederduitse” traditie aan, door het aantrekken van leden als Wilhelm Seelmann – secretaris van het *Verein für Niederdeutsche Sprachforschung* – en Karl Theodor Gaedertz, een bibliothecaris en letterkundige die het werk van de dichter Fritz Reuter uitgaf. Die geldt samen met Klaus Groth als één van de grondleggers der “*Neuniederdeutsche Dichtung*”. Groth had met zijn dichtbundel *Quickborn* (1852) de naam verleend aan de organisatie waarop we nog terugkomen. Ook in die kringen waren er expansionisten die meteen na het uitbreken van de vijandelijkheden hun diensten aan de bezetter aanboden.

Die stromingen die het blad bundelde, deden de contacten ook uitwaaieren. Zo telde de *Germania*-kring prominente sociaal-darwinisten in haar rangen (zoals Ludwig Woltmann, één van de meest invloedrijke auteurs op het gebied van de raciale antropologie en de eugenetica). Een cruciale schakel in het sociaal-darwinisme was de *Germania*-medewerker Julius Wolf, een geboren Oostenrijkse econoom en filosoof die o.a. economie en sociologie doceerde aan de universiteiten van Zürich en Breslau. Wolf was een scherp tegenstander van het marxisme, van de sociaal-democratie en van het “kathedersocialisme”. Van 1898 tot 1907 was hij redacteur van het *Zeitschrift für Socialwissenschaft*. In de redactie van dat tijdschrift zetelden sociaal-darwinisten als Otto Amon, waar Ludwig Wilser nog mee had samengewerkt, Carl Theodor Jaensch en Karl Hermann Wolf. Die lag mee aan de basis van de integraal-nationalistische Oostenrijkse *Ostdeutsche Rundschau* die tijdens de Eerste Wereldoorlog nog stukken aan de *Flamenfrage* wijdde. De econoom geloofde in een verenigd *Mitteleuropa*, waarbij ook Nederland kon aansluiten. Geen wonder dus dat ook zijn tijdschrift het idee van een Duits-Nederlandse douane-unie gunstig bejegende. Julius Wolf stichtte in 1904 het *Mitteleuropäischen Wirtschaftsverein*, wat uiteraard het enthousiasme van *Germania* en vele *Alldeutschen* opwekte. Net als

de Oostenrijkse econoom Alexander von Peez, een invloedrijk pleitbezorger van een Centraal-Europese douane-unie, pleitte Wolf voor een Europees toltarief tegen de Verenigde Staten. Met Von Peez bevinden we ons op het terrein van de geopolitiek. In de jaren 1890 hadden zijn anti-Britse stellingen al indruk gemaakt op Fritz Bley. De kern van zijn betoog was dat het Verenigd Koninkrijk sedert honderden jaren de Europese machten tegen elkaar uitspeelde en uit eigenbelang de Europese kusten beheerste. Von Peez beïnvloedde naast Reismann-Grone zelfs admiraal Von Tirpitz.

Het *Verein* van Wolf kon blijkbaar op de steun van invloedrijke personen rekenen, zoals Von Goluchowski, de Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken of de Hongaarse minister-president Tisza. Net als het *Flottenverein* werd zijn vereniging discreet gesteund door het Hof. Zo werd een schoonbroer van Wilhelm II tot voorzitter benoemd (de voorzitter van het *Flottenverein* was zijn broer, Prins Heinrich). In 1910 sprak zelfs Rijkskanselier Bethmann-Hollweg zijn steun toe.

Kortom, een studie van het tijdschrift *Germania* laat dus toe om de wijde vertakkingen van het Duitse integraal-nationalisme en de verstrengeling tussen de Duitse overheid en de *halbstaatliche Verbände* te begrijpen. Toen het *Mitteuropa*-concept tijdens de Eerste Wereldoorlog aan belang toenam, zouden figuren en organisaties die zich binnen dit netwerk bevonden, een sleutelrol vervullen.

Ook het Nederlandse aandeel binnen *Germania* mag niet verwaarloosd worden. In de redactie van het tijdschrift van Wolf, vinden we de *Germania*-medewerker S.R. Steinmetz terug, de grondlegger van de sociale wetenschappen in Nederland. Tijdens de Eerste Wereldoorlog koos hij de zijde der Centralen en werd hij redactielid van het radicaal pro-Duitse *De Toekomst* van de zeer Duitsgezinde Jan-Hendrik Valckenier-Kips. Kips was tot 1909 hoofdredacteur van

het *Utrechtsch Dagblad* waar hij de plannen van *Germania* voor een Nederlands-Duitse tolunie ondersteunde. Hij koesterde anti-democratische en sociaal-darwinistische denkbeelden en kende Reismann-Grone en Domela Nieuwenhuis.

De Nederlandse didactische vernieuwer Foeke Buitenrust-Hettema, nog een medewerker aan *Germania*, was sedert 1895 lid van het ANV en uitgever van het tijdschrift *Taal en Letteren* en zou tijdens de oorlog aan de Von Bissing-Hogeschool (de door Duitsland vernederlandste universiteit van Gent) doceren. Ook leverde hij bijdragen voor Seelmanns Verein. Willem Thelen, advocaat aan de Brusselse balie, kennis van Haller, medewerker aan *Germania* én voorzitter van de Groep-België van het ANV, kwam de Duitse propagandamolen in Brussel nog goed van pas (*infra*).

Uit *Germania* blijkt tenslotte dat de Alduitsers zich bewust waren van de waarde van de Kempen, waar in 1901 steenkool ontdekt was. In 1904 nam het blad daaromtrent overigens een artikel van de invloedrijke econoom Lodewijk de Raet op. Dat was wel eerst in *Neerlandia* gepubliceerd, maar kon onmogelijk zonder zijn toestemming in *Germania* gepubliceerd zijn. Tijdens de oorlog zou de Rijnlandse industrie via de Raad van Vlaanderen de Kempische steenkoolmijnen onder controle proberen te krijgen.

5. Naar het centrum van het politieke speelveld (1905-1914)

Na 1905 werd de diplomatieke situatie van Duitsland er niet beter op. Het Anglo-Frans bondgenootschap van 1904, werd in 1907 met Rusland uitgebreid. Ondanks (of net door) dit isolement bleef de Duitse interesse voor de Nederlanden aanhouden. De troonsbestijging in België in 1909 van Koning Albert I, die met een Beierse prinses getrouwd was, werd in Berlijn als gunstig ervaren. De gedachte die al leefde, dat België in geval van een Duitse inval geen verzet zou bieden, werd zo nog versterkt. Ten onrechte, getuige

daarvan de o.a. de versterking van de forten van Antwerpen.

In Nederland was tussen 1901 en 1905 een pro-Duits kabinet aan de macht o.l.v. de Nederlandse theoloog Abraham Kuyper, die in 1879 de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) opgericht had. Zodoende speculeerde men tot 1905 in Berlijn op een alliantie of minstens op een welwillende “Nederlandse neutraliteit” bij een Europees conflict. Nadien was deze kans verkeken. Ook de pogingen om tot een Duits-Nederlandse dynastieke unie te komen, liepen op niets uit. De beslissing van de Duitse generale staf in 1909 om Nederland te ontzien in een komende oorlog, heeft ook met deze tegenslagen voor Duitsland te maken.

Ondertussen liepen de internationale spanningen op. De Franse bezetting van het Marokkaanse Fez (1911) werd door Duitsland betwist, maar uiteindelijk – tot ongenoegen van de Alduitsers – niet met de wapens geregeld. Het ADV was overigens nauw betrokken geweest bij de politiek van het *Auswärtiges Amt* (het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken) tijdens deze crisis. De Anglo-Nederlandse relaties schoten onder het vriespunt, o.a. door de nieuwe Nederlandse forten bij Vlissingen (1911) die tegen een Engelse ontschepping gericht waren. Die werden door oud-*Germania*-medewerker Paul Samassa (een Oostenrijker) in de *Alldeutsche Blätter* verdedigd. Ook de Belgisch-Nederlandse verhoudingen verslechterden, n.a.v. de Belgische eis aan Nederland om in geval van oorlog de soevereiniteit over de Westerschelde op te geven (om Engelse hulp toe te laten).

Alduitse publicaties probeerden aan te tonen dat de Nederlanden uiteindelijk door Duits toedoen in het Keizerrijk gelooft zouden worden. In het zgn. ‘*Kaiserbuch*’ (1912) van Heinrich Claß – *Verbandsleiter* vanaf 1908 – was een plan vervat voor de uitbouw van een totalitaire Duitse “*Führer*”-staat. Dit nieuwe Duitsland moest strijden tegen burgerlijke vrijheden en minderheidsgroepen. De Nederlanden konden best vóór het uitbreken van de oorlog tegen

Frankrijk partijkiezen voor Duitsland dat hen zou steunen om hun “onafhankelijkheid” te bewaren ... als Duitse bondsstaat.

Ook voormalige *Germania*-tenoren bleven, zoals vermeld, zeer actief. Zo startte Kurd von Strantz een campagne in verschillende tijdschriften om Duitsland erop te wijzen dat België een Franse voorpost was. Hij waarschuwde ook in zeer dreigende bewoordingen de Belgen op de ADV-*Verbandstag* van april 1912 om in het op handen zijnde conflict Duitslands kant te kiezen. Reismann-Grone mocht dat zelfde jaar twee uur op het *Reichsmarineamt* een aantal belangrijke officieren met zijn visie over België onderhouden. Daar vertelde hij dat in België een revolutie op touw moest gezet worden om de Vlamingen te “bevrijden” [*dus: om België te vernietigen*].

In de laatste jaren vóór het uitbreken van de oorlog veranderde de Alduitse strategie. De plannen voor een vreedzame unie tussen Duitsland en de Nederlanden werden opgeborgen en reikhalzend werd uitgekeken naar een oorlog om orde op zaken te stellen. De stijgende invloed van de Alduitsers werd dan weer in de hand gewerkt door de ontwikkeling van de Duitse binnenlandse politiek. Na de rijksdagverkiezingen van 1907 kwam het zogenaamde “*Bülow-Block*” aan de macht. De socialistische oppositie werd gehalveerd en de katholieken uit de regeringscoalitie geweerd. In 1909 scheurde het blok en kwam een katholiek-liberaal ministerie o.l.v. kanselier Bethmann-Hollweg aan de macht. Met de nieuwe regering wilde Claß “in stilzwijgende verstandhouding” samenwerken.

Nieuwe drukkingsgroepen ontstonden. Zo bijvoorbeeld het *Wehrverein* in 1912, de tegenhanger bij het leger van het *Flottenverein*. De sterke man hier was generaal August Keim, een doorwinterd militair, lobbyist voor de legerwet en oprichter van liefst drie nationalistische organisaties tussen 1908 en 1910. Keim was bovendien achter-eenvolgens lid van het *Flottenverein* en van het ADV. Hij trad ook toe tot

de *Jungdeutschlandbund* (°1911) van Colmar von der Goltz, in 1914 de eerste gouverneur-generaal van bezet België. Een jaar na de oprichting van die organisatie werd generaal Von Bissing – die in 1914 Von der Goltz in Brussel zou opvolgen – lid. Het valt overigens niet uit te sluiten dat Von Bissing op aanbeveling van Von der Goltz benoemd is: de twee kenden elkaar immers persoonlijk.

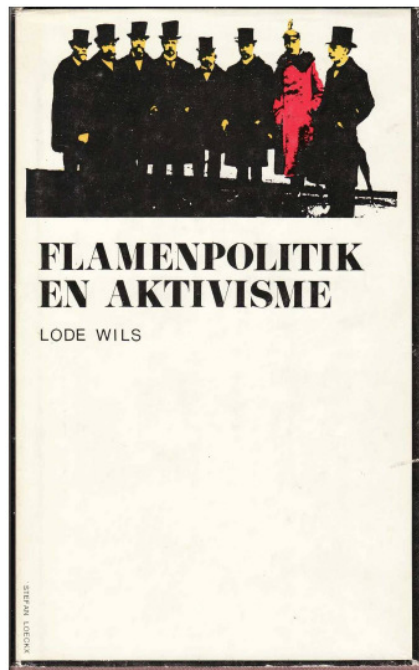
Dat de Alduitse invloed spoedig zou stijgen, had te maken met de druk die de Duitse elite vanaf 1912 ervoer. De SPD won dat jaar overtuigend de verkiezingen. Vele conservatieven zagen hierin een verder bewijs voor de these dat de democratisering de binnenlandse orde ondermijnde. In 1913 satellitiseerde het ADV de BdL, het CDI, de *Christliche Bauernvereine* en de middenstandsverenigingen in het kader van een unie der ‘staatsbehoudende krachten’. De *Sammlungspolitik* was nieuw leven ingeblazen, maar nu als een “nationale oppositie” waarvan de Alduitsers aan de spits stonden. Nochtans had de regering in de kiescampagne van 1906/7 en tijdens de Tweede Marokkocrisis (1911) beroep gedaan op de Alduitsers. De radicaal-nationalistische ideologie was in het voorgaande decennium ook wijdverspreid geraakt, over partijgrenzen heen. Het conflict tussen het ADV en de regering in de voorgaande jaren, was vooral strategisch geweest. De regering voerde een “*Realpolitik*”, de Alduitsers verkozen een compromisloze oplossing. De regering kon op kritieke momenten diensten vragen van een organisatie die leden telde uit alle lagen van de bevolking. Maar die organisatie zou zelf ook de regeringspolitiek verder duwen dan haar lief was. Naarmate de invloed van het ADV steeg, nam de betekenis van de Alduitse ideologie toe, ook m.b.t. de Nederlanden.

6. De “Flamenpolitik” krijgt vorm

Op 4 augustus 1914 viel het keizerlijke leger het neutrale België binnen. Een flagrante schending van het internationale recht. Bovendien was Pruisen, waarvan Duitsland de rechtsopvolger

was, sedert 1839 medegarant van de Belgische neutraliteit. Voor de Rijksdag verklaarde Bethmann-Hollweg dat het *onrecht* waaraan Duitsland zich bezondigd had, nadien goedge maakt zou worden. Op 7 augustus viel de stad Luik, tien dagen later de forten er rond en op 20 augustus werd Brussel bezet. Het Duitse leger ging met een nietsontziende brutaliteit tegen de Belgische burgers tekeer. In een poging tot zelfverdediging draaide Duitsland de zaken om. Barbaarse Belgische burgers – *francs-tireurs* – schoten op Duitse soldaten, die zich slechts verdedigden. Deze voorstelling van feiten droeg bij tot de anti-Belgische sfeerschepping in Duitsland.

Intussen was Duitsland in het oosten begonnen met het voeren een nationaliteitenpolitiek. In de eerste week van augustus 1914 werd besloten om in Indië, Polen, Finland, de Oekraïne en de Kaukasus bevolkingsgroepen tegen koloniatoren of tegen de heersende klasse op te zetten. In het westen streefde de Duitse kanselier tijdens de eerste helft van augustus de oprichting van een anti-Russisch “continentaal blok” na. Dat moest bestaan uit Duitsland, Engeland en Frankrijk. Het ADV reageerde ontsteld. De verwachtingen daar waren inderdaad hooggespannen. Op 28 augustus 1914 zette Claß voor het *Geschäftsführende Ausschuss* van de organisatie zijn *Kriegsziele* uiteen. Niet Rusland, maar wel de hegemonie van de Britten ter zee moest gebroken worden. Over die kwestie werd ook in het Duitse hoofdkwartier geruzied. Eind augustus deed Bethmann-Hollweg concessies aan de marine, zoals de belofte om ten allen prijze Antwerpen te bezetten. Met het zwaartepunt bij het Anglo-Duits conflict te leggen, was het normaal dat de aandacht naar de Lage Landen verschoof. Ook op de voornoemde vergadering wees de *Verbandsleiter* op het belang van België, dat onder Duitse heerschappij geplaatst diende te worden. Een verschillende behandeling van Vlamingen en Walen was daarbij noodzakelijk. Reismann-Grone was niet aanwezig, maar pleitte een dag nadien al voor een splitsing van België langs etnische lijnen.

Op 18 september 1914 rolde het document waarin de oorlogsdoelen van Claß geëxpliciteerd werden van de persen. Het werd op ca. 3000 exemplaren verspreid. De inhoud ervan was de uitwerking van waar de *Verbandsleiter* eind augustus op gealludeerd had. Eens onder Duitse voogdij geplaatst, zou België in een Vlaamse en een Waalse *Mark* gesplitst worden. Een dictatoriaal regime zou de Vlamingen vervolgens voorbereiden op hun eventuele opname in het Rijk.

Ondertussen had Bethmann-Hollweg steeds meer afstand genomen van zijn eerdere verklaring over het "onrecht" dat België aangedaan was. Op 9 augustus 1914 was een verzoek tot wapenstilstand door de Belgische regering afgewezen. Twaalf dagen later opperde de rijkskanselier op het hoofdkwartier in Koblenz het idee om België op te delen tussen Nederland, Frankrijk en Duitsland. Ook werd er gesproken om delen van het noorden van België bij Duitsland in te lijven en Wallonië als een bufferstaat tussen Frankrijk en Duitsland te laten bestaan. De kanselier had in september 1914 aan topdiplomaar Kurt Riezler laten verstaan dat een vrede "op de kap van de Belgen" zou gesloten worden, met name door Wallonië aan Frankrijk te geven [ergo door Vlaanderen en Nederland bij Duitsland te voegen?]. In oktober 1914 had Von der Goltz een gesprek

met de Nederlandse gezantschapsraad in Brussel. Blijkbaar had generaal Ludendorff Von der Goltz verteld het volgende compromis op tafel te gooien: Wallonië en Lotharingen zouden aan Frankrijk gegeven worden en Vlaanderen – m.i.v. Calais – aan Nederland. Nederland zou dan wel "op dezelfde voet als Pruisen" in het Rijk opgenomen (lees: geannexeerd) worden. Volgens de gouverneur-generaal wou Ludendorff het *Auswärtiges Amt* niet bij de zaak betrekken. De Nederlander moest de boodschap aan Den Haag overmaken. De militairen gingen blijkbaar harder op het gaspedaal staan dan de diplomaten, nu het offensief in het westen stokte.

Claß nam in zijn besproken *Denkschrift* van 18 september 1914 een andere houding aan. Hij vond het net *een zware fout* om Nederland als beloning voor zijn neutraliteit het Vlaamse deel van België te geven, hoewel dat "van vele zijden" – dus wellicht ook vanwege de regering en legerleiding – gesuggereerd werd. We zullen hieronder zien dat zulke voorstellen inderdaad meermaals gelanceerd werden. Het verschil tussen de rijkspolitiek en wat het ADV voorstond vervaagde meer en meer. Niet *of* Vlaanderen en Nederland ingelijfd moesten worden, maar wel *hoe* dat moest gebeuren was de vraag. Dat Claß een andere mening had, was louter tactiek. Hij betwijfelde of Nederland zijn neutraliteit kon bewaren. Daarom moest Duitsland de gebeurtenissen afwachten en zeker geen druk uitoefenen. Die conceptie steunde op de vooroorlogse Alduitse visie die wel dra ook de tactiek van de Duitse overheid zou bepalen: het zwaartepunt naar België verleggen om zo, *op termijn*, ook Nederland in te lijven.

Toen het Duitse offensief aan de Marne verzandde (9 september 1914), stelde de kanselier zijn *Septemberprogramm* op: de Duitse oorlogsdoeleinden in het westen. Het werd een compromis tussen de eisen van de bankiers, van de grootindustrie, van de agrariërs, van de *Alldeutschen* en van de vorsten van de deelstaten (waarvan sommige, zoals Beieren, verregaande bevoegd-

heden hadden). Bethmann-Hollweg schotelde aan de belangengroepen een door Duitsland gedomineerd economisch *Mitteleuropa* voor, waarin België in het beste geval tot het niveau van een Duitse satellietstaat zou afzinken.

De kanselier beschouwde Antwerpen als een soort troefkaart om Nederland in een 'nauwere verhouding', bv. door een '*Trutz- und Schutzbündnis*' m.i.v. van de kolonies, met het Rijk te brengen. Daarvoor was hij zelfs bereid om de haven van Antwerpen (met Duits bezettingsrecht) zonodig aan een "naar buiten toe onafhankelijk" Nederland te schenken.

De oorlog verdeelde ondertussen de Nederlandse publieke opinie en het "liberale" kabinet in een pro- en een anti-Duits deel. De meerderheid van de Nederlandse bevolking bracht sympathie op voor België, maar in sommige handels- en intellectuele milieus en zeker in de officierenstand werd de voorliefde voor Duitsland niet onder stoelen of banken gestoken.

Op 30 augustus 1914 achtte het Belgisch Ministerie van Buitenlandse Zaken het nodig om te waarschuwen tegen geruchten van Duitse zijde, erop gericht om de goede betrekkingen tussen België en Nederland te schaden. De volgende dag noteerde de Belgische gezant in Den Haag: "*En Belgique [...] les Allemands s'efforcent de brouiller les Belges avec les Hollandais*". De Nederlandse zaakgelastigde te Brussel was ook die mening toegedaan. De geruchtenmolen over het *deutschfreundliche* Nederland was inderdaad bewust door Duitsland op gang gebracht om Nederland en België – zoals Hasse al in 1898 geopperd had! – tegen elkaar uit te spelen.

Tegelijkertijd probeerde Berlijn Nederland te bespelen. De Duitse propagandamolen was al vroeg in actie geschoten. Vanaf 15 augustus 1914 werd met Duits geld *De Toestand* (voorloper van *De Toekomst*) gefinancierd en in de Duitse pers werd Nederland al vanaf de tweede week van augustus 1914 (te) opzichtig geloofd omwille van zijn "menselijkheid" tegenover Duitse

vluchtelingen. Bovendien werd een beloning in het vooruitzicht gesteld. Nederland zou omwille van zijn houding Antwerpen en Vlaanderen mogen annexeren. Dat denkbeeld zou herhaaldelijk opduiken in Nederlandse dagbladartikels en in Alduitse publicaties. *De Tijd*, een vooraanstaand katholiek blad, suggereerde dat zulke ideeën ook van rijksdagafgevaardigden kwamen. Er waren inderdaad een aantal Duitse politici die – al dan niet via familiebanden – met België vertrouwd waren. De convergenties tussen de Alduitse ideeën vanaf augustus 1914, het *Septemberprogramm* en de *Kriegsziele* van Claß zijn duidelijk: België, of Vlaanderen, m.i.v. Antwerpen als lokmiddel om Nederland in de Duitse invloedssfeer te trekken. Dit plan had in de jaren 1890 vorm gekregen en was o.a. via Alduitse *Denkschriften* in de dossiers van het *Auswärtiges Amt* beland.

Ook de oorsprong van de door Duitsland verzonden zogenaamde “anti-Vlaamse perscampagne” moet deels in Nederland gezocht worden. Zo schreef *De Standaard* van de pro-Duitse Kuyper: “*De wrevel tegen al wat van Germaanse oorsprong was – en dit is en blijft toch ook het Vlaams – is in deze jongste maand [augustus 1914] op zo zichtbare wijze toegenomen, dat de esprit Wallon, met de esprit Gaulois één, reeds het triomflieder aanhief. En de uiterst bittere ervaring, die het arme land in de jongste weken opdeed, stuwt nu natuurlijk heel de volksgeest naar al wat Frans is en Frans klinkt*”.

Ook kon het Rijk een beroep doen op figuren die zich al jaren met de Vlaamse kwestie bezighielden. Zo probeerde Von Pfister na het eerste sabelgekleetter Graevell in contact te brengen met Von der Goltz. Vanuit Zwitserland verzond Graevell aan de gouverneur-generaal hem een rapport over een te voeren *Flamenpolitik*: een bombastische oproep aan het Vlaamse volk, een programma voor de reorganisatie van België en (wellicht) zijn boek uit 1896. Helaas voor hem onderschepten Britse agenten in Den Haag deze documenten.

Ten laatste in december 1914 was de Belgische regering op de hoogte van Duitse plannen omtrent een Duits Groot-Nederland. Uit de racistische kringen rond het *Bayreuther Kreis* kwam ook oud-*Germania*-medewerker Jaensch naar voren. Eind november ging die in 1914 de *ADV-Ortsgruppe Berlin* vertellen dat de Vlamingen de stut tegen het Romanendom waren.

Ook andere Alduitse denkers lieten zich niet onbetuigd. Zo bijvoorbeeld de Beierse oorlogsvrijwilliger Hermann-Felix Wirth. Wirth werd in Utrecht geboren, had een Duitse vader en een Nederlandse moeder. Pas in 1915 zou hij tot Duitser genaturaliseerd worden. In 1909 werd de filoloog en historicus lector aan de Friedrich-Wilhelms-Universität te Berlijn, waar hij Nederlandse taallessen gaf. Aan zijn musicologische interesse gaf hij een nationalistische inslag. Hij wou “volksaardige scheppingen” nieuw leven inblazen. In 1910 organiseerde hij een reeks concerten. Gedurende de opzoekingen voor zijn proefschrift kwam hij in contact met met de flamin-gant Eugene van Oye en werd hij lid van het ANV. De invloed van Wirth mag beslist niet onderschat worden. Zo stond één van zijn concerten onder het patronaat van de prins van Reuss en van prins Wilhelm von Wied. Zelfs had Wilhelm II hem laten weten dat hij, indien hij tijd had, de opvoering zou bijwonen.

Op 9 maart 1911 promoveerde Wirth in Bazel op het proefschrift *Der Unter-gang des Niederländischen Volksliedes*, in wezen een politiek manifest. Volgens Wirth was de Nederlandse kunst sedert de middeleeuwen gedegenereerd en verschansten de Nederlanders zich achter een Chinese Muur. Hij betreunde de scheiding tussen de Nederlanden en Duitsland en de opleving van het calvinisme, die ook de religieuze eenheid met Duitsland deed afbrokkelen. Wirth was een fervent tegenstander van het kosmopolitisme. In 1913 viel hij ook het christendom zelf aan. Dat geloof had immers de oud-germaanse natuurgodsdienst vernietigd. Wirth veroordeelde voorts

het liberalisme, het materialisme, de sociaal-democratie en de “sociaal-ethische” ontaarding. Hij zocht zijn heil in Vlaanderen, dat volgens hem wél nog een ongerepte agrarische bevolking bezat. Een heropleving voor Noord-Nederland kon er enkel komen door een bevruchting door “volkse” kunstenaars uit Vlaanderen. Deze ingesteldheid verklaart het feit dat hij spoedig een sleutelrol in de *Flamenpolitik* zou vervullen.

De universiteitsprofessor Robert Paul Oszwald (1883-1945) huwde in 1910 met een Friese, waardoor vermoedelijk zijn belangstelling voor de Nederlanden ontstond. Hij stuurde op 26 augustus 1914 zijn twee maanden eerdere opstel uit de invloedrijke *Preussische Jahrbücher* aangaande de Belgische “rassenstrijd” naar Von der Goltz op. In juni 1915 trad hij tot het bezettingsbestuur toe. De germanist Conrad Borchling (1872-1946) en de publicist Franz Fromme vallen te situeren in “Nederduitse” kringen – zo bijvoorbeeld rond de Quickborn, een letterkundig-culturele organisatie die in 1906 was opgericht – die o.a. door de Germania-episode opnieuw interesse voor de Vlaamse Beweging hadden gekregen. Borchling hield zich vanaf 1911 bezig met de Vlaamse Beweging en trad in 1913 tot de Quickborn toe. Tijdens de oorlog engageerde hij zich in het Plat-Duitse verenigingsleven. In november 1914 vertelde hij op een voordracht in Hamburg ongeveer hetzelfde als Oszwald, maar drukte zich nog scherper uit. België was door een “rassenstrijd” verziekt en Vlaanderen moest een “onafhankelijke” Nederduitse staat worden, eventueel verbonden met Nederland, maar alleszins ingekapseld binnen een Germaanse Bond.

Fromme had in 1911 kennisgemaakt met de Vlaamse Beweging en Dome-la Nieuwenhuis. Nog vóór de oorlog bezocht hij tweemaal België, waardoor hij ook Josson ontmoette. Voor hem was België een kunstmatige staat en een historisch strijdtoneel tussen de Romaanse en de Germaanse wereld. Aan het begin van de oorlog benadruk-

te hij de “bloedverwantschap” tussen Vlamingen en Nederlanders, de Vlaamse “onderdrukking” door de Walen en de noodzaak van een “onafhankelijk” Vlaanderen. De streek fungeerde per slot van rekening al bijna 1000 jaar als dappere Duitse voorhoede tegen Frankrijk. Fritz Bley – die intussen ook zijn weg naar de organisatie gevonden had – benadrukte in oktober 1914 de Vlaams-Nederlandse eenheid en bezag de Walen als bron van alle kwaad. In zijn *Zeitfragen* donderde het op 4 november 1914: “*Her- aus mit der vlämischen Hochschule!*”.

7. In het bezette land

België was na de bezetting opgedeeld in drie delen: het ‘Operatiegebied’ m.i.v. de kust waar de marine de plak zwaaide; Oost-Vlaanderen en het leeuwendeel van Henegouwen vormden het Etappegebied. De rest van het land vormde het gouvernement-generaal. Op 2 september 1914 gaf Berlijn aan het bezettingsbestuur de instructie om de Vlaamse Beweging te ondersteunen. Duitsland zou nu ook in België openlijk een nationaliteitenpolitiek voeren. Daarmee was het niet meteen begonnen, i.t.t. bijvoorbeeld in Polen, maar pas geleidelijk nadat een compromis met België er niet in bleek te zitten (vanaf 9 augustus 1914). Na de Duitse inval ontwikkelden zich inderdaad twee lijnen. Enerzijds die van de diplomatie, die naar een compromis zocht met de Belgische Koning en regering. Anderzijds de Alduitse, die nu de overhand kreeg. De denkbeelden en de personen uit die stroming zou de regering inschakelen, net zoals ze dat vóór de oorlog al meermaals gedaan had. Al snel liet zich dat in enkele grote centra gevoelen.

In Brussel werkte de Duitse propaganda maandenlang in op een groepje flaminganten. Hun werd verteld dat Waalse volksvertegenwoordigers aan de Duitsers de afschaffing van het Nederlands gevraagd hadden, dat België al vóór de oorlog heulde met Engeland, dat er een anti-Vlaamse campagne woedde enz. De Duitsers werkten met contactpersonen zoals de Nederlander Willem Thelen – die

al in 1914 geruchten over francofoon stoken bij de bezetter verspreidde – of de in september 1914 tot justitie-officier benoemde Hans-Friedrich Blunck, die in januari 1915 lid werd van de toen pas opgerichte Duitse commissie voor Vlaamse aangelegenheden. Uit het *Germania*-verhaal kwamen ook Fritz Norden en Haller von Ziegesar, oprichter van *De Gazet van Brussel*, zogenoemd een flamingantische krant, maar wel één op Duitse pers gedrukt en met Duits geld gefinancierd. Het was bij Von Ziegesar dat waardevolle mensen, zoals Thelen, Oszwald, Von Bissing en de Augsburgse stadsarchivaris en politicus Pius Dirr over de vloer kwamen. Die laatste had zich, nadat hij aan het front gewond was geraakt, toegelegd op de Vlaamse Beweging. In december 1914 hield hij een voordracht over de Vlaamse Beweging en hoe die te infiltreren voor de gouverneur-generaal.

In Antwerpen speelde de bezetter hetzelfde spel, nu met het “verraad” van de stad met flaminganten – dat vertelden de Franstaligen toch volgens de Duitsers – in een hoofdrol. Net als in Brussel werd ook hier (in december 1914) een blad opgericht: het met Duits geld ondersteunde *Het Vlaamsche Nieuws*. De bezetter zette alweer “vertrouwensmannen” in: pastoor Ludwig Hürter – al vóór de oorlog aalmoezenier in Antwerpen – en het ADV-lid dominee Showalter, een oud-boerenagitator, die in 1898 de *Leeuw van Vlaanderen* vertaalde om anti-Belgische sentimenten op te wekken. Hij werd *Gouvernementspfarrer*. Showalter had op zijn beurt contacten met Abraham Kuiper en stond, net als Hürter, reeds vroeg in contact met Domela Nieuwenhuis. Gerstenhauer wees al in september 1914 de kanselarij op het belang van de “Germaanse Vlamingen” voor Duitsland. Later overhaalde hij Borms tot collaboratie. Vanaf januari 1915 werd hij perscensor in Antwerpen.

In Gent begaf Domela Nieuwenhuis zich zo snel mogelijk naar “zijn” parochiale gemeente. De predikant haatte België en wilde Vlaanderen bij Duitsland inlijven. Vrijwel meteen na de bezetting van Gent (12 oktober 1914),

zocht hij contact met de bezetter. Daarna wendde hij zich tot een zeer klein groepje jongelui dat vanaf mei 1914 *De Bestuurlijke Scheiding* uitgegeven had. Dat was geen anti-Belgisch orgaan, maar wel een schimpschrift tegen de traditionele Vlaamse Beweging, tegen de partijen, tegen de “taalwetterij” die maar op papier zou bestaan enz. Op 24 oktober 1914 vond de eerste vergadering plaats tussen hemzelf en de oud-redactieleden, die met een paar mensen uitgebreid waren. Domela werd tot “Leider” van de groep “Jong Vlaanderen” uitgeroepen. De dag die aan hun eerste vergadering voorafging, had Domela van generaal Von Werder, commanderend opper-officier van de 4. Armee, *carte blanche* gekregen om zijn propaganda te verspreiden. Het radicale Jong-Vlaamse programma bevatte o.a. de scheiding van Vlaanderen en Wallonië en de opname van Vlaanderen in een Germaanse Aldeutonenbond. Het stemde ook overeen met wat het militaire bestuur en de Al-duitsers wensten.

Generaal Von Werder verschaftte Domela ondertussen voldoende *Ausweise* om zijn anti-Belgische propaganda te verkondigen. Perscensor Wirth werd in Gent de tegenhanger van Gerstenhauer in Antwerpen. Ook in Gent werd trouwens met Duits geld een zogenaamd Vlaamsgezind dagblad opgericht: *De Vlaamsche Post*. Voor wat de provincie Limburg betreft, waar het flamingantisme over een zeer smalle basis beschikte, maakten

de Duitsers gebruik van de diensten van de Alduitse generaal Keim, die in september 1914 gesommeerd werd om naar Brussel te komen. Daar zou hij de tijd genomen hebben om de verschillen tussen Vlamingen en Walen te bestuderen. In oktober '14 werd hij gouverneur-generaal van Limburg, waar de *Flamenpolitik*, ondanks de extreme koers die hij voer, toch al bij al een importproduct uit Brabant en Antwerpen bleef.

Op 27 november 1914 volgde Moritz von Bissing Von der Goltz op. Von Bissing was de *alldeutsche* theorieën genegen – was hij daarom benoemd? – een gevoel dat zijn huwelijk met Myrrha Wesendonck, wier ouders behoorden tot de intimi van Richard Wagner, nog versterkte. Op 16 december 1914 kreeg hij nieuwe instructies uit Berlijn. Duitsland moest zich als “natuurlijke vriend en beschermer” van de Vlamingen opwerpen, een publicistische verbinding met Nederland moest geschapen worden en de universiteit van Gent diende vernederlandsd te worden. De dag erna onderhield hij zich met Reismann-Grone. Von Bissing vertelde hem dat Duitsland België allicht moest ontruimen (wat niet zijn wens was) en dat het daarom belangrijk was om België al vóór een vredesconferentie door steun aan de Vlamingen en door een administratieve scheiding te vernietigen. De *Flamenpolitik* was dus ook en misschien vooral voor na de oorlog bedoeld.

8. Een hogere versnelling

Pas in 1915 kreeg de *Flamenpolitik* vaste voet aan de grond. Spanningen doken op binnen Jong Vlaanderen. Picard immers zwoer het anti-Belgicisme af en pleitte (tactisch!) voor federalisme. Voor Domela en het radicaal anti-Belgische deel van de groep, was dit onaanvaardbaar. Uiteindelijk zou de groep in september in twee splijten. Wat was er aan de hand? De *Politische Abteilung*, met als spreekbuis Picard, wenste dat het blad (aanvankelijk) een geleidelijke koers zou varen. De radicale Domela daarentegen, pleitte, geruggensteund door het militaire

bestuur, voor een onmiddellijke vernietiging van België. Eens het blad in handen kwam van de radicalen, was het geen lang leven meer beschoren.

De ontwikkelingen in Nederland bleken van cruciaal belang voor het activisme. De nieuwe Duitse ambassadeur daar, Von Kühlmann, legde zich toe op de voorbereiding van de annexatie van de Lage Landen. Ook hier richtten de Duitsers zogezegd Nederlandse of “Vlaamsgezinde” bladen op die in realiteit door Berlijn gesubsidieerd werden (*De Toorts*, *Dietsche Stemmen*, *De Toekomst*). Ze konden daarbij rekenen op de steun van leidende kringen in Nederland. De Duitse stroman die het meest succes zou hebben, was Frederic Carel Gerretson van de christelijk-historische unie (CHU).

Toen het patriottische *De Vlaamsche Stem* van de socialist Albéric Deswarte in geldnood verkeerde, kochten de Nederlanders Derk Hoek en Gerretson met Duits geld een meerderheidsaandeel op. Voorwaarde was dat het blad de Godsvrede zou doorbreken. Eind juni 1915 deed Deswarte dat. De Vlamingen moesten niet langer zwijgen en de regering moest, zo Deswarte, een “*volksdualisme*” (een soort federalisme dus) in België invoeren.

Vanaf 1 juli 1915 maakte de filoloog Jacob deel uit van de redactie van het blad. De katholiek Frans Van Cauwelaert, die ook voor *De Stem* schreef, maande hem in een brief aan een “*vaderlandse getrouwheid*” aan de dag te leggen. Hij wist wat er gaande was. N.a.v. de 11 juli-viering, stuurden Deswarte en dichter De Clercq een huldetelegram naar de Koning. Daarin vroegen ze een “*vrij Vlaanderen binnen een onafhankelijk België*”. De secretaris van de Koning stuurde namens hem een telegram waarin hij hun dankte maar erop wees dat de Belgen voor de vijand geen ander doel of bekommernis zouden hebben, dan de vrijmaking van het grondgebied. De Duitse propaganda maakte daarvan: “*Vecht en Zwijgt!*”.

Van Cauwelaert publiceerde op 21 juli 1915 een manifest van loyale

Vlaamsgezinden dat in *De Vlaamsche Stem* verscheen en waarin de Duitse *Flamenpolitik* verworpen werd: de flaminganten wilden geen afbreuk doen aan de staatkundige eenheid van België. Op 16 augustus 1915 trokken de Belgisch-loyalen zich terug uit *De Vlaamsche Stem*, dat nu tot een volledig anti-Belgisch propaganda-orgaan zou evolueren. De Clercq, de nieuwe hoofdredacteur van *De Stem*, werd in oktober uit zijn ambt van atheneumleraar ontheven. Een Belgisch ambtenaar kon natuurlijk niet schrijven voor een Duits blad. Ook werd Jacob geschrapt van de lijst van kandidaat-leeraars. Nu had het activisme martelaars: want vormden deze perikelen niet het ultieme bewijs van het bestaan van een “fransdolle” regering, die Vlamingen omwille van hun Vlaamsgezindheid ‘broodroofde’?

Er was dus een eerste breuk ontstaan binnen de Vlaamse beweging. De Duitse bezetter ging over tot de volgende fase van de *Flamenpolitik*. De ultieme verdelingscampagne was begonnen. In die campagne kon Duitsland steunen op prominente Nederlanders waaronder de liberale minister-president Cort van der Linden, Abraham Kuiper, en oud-minister de Savornin Lohman (CHU). Op 31 december 1915 werd de vernederlandsing van de universiteit van Gent door het bezettingsbestuur afgekondigd: hét strijdpunt van de Vlaamse beweging vóór de oorlog. Als lokmiddel was dat een meesterlijke zet.

9. De vernederlandsing van de universiteit van Gent en de Vlaamse “onafhankelijkheid”

De *Flamenpolitik*, die eerst heel geleidelijk en deels versluierd werd gevoerd, was nu heel openlijk geworden. Getuige daarvan de redevoering van de Duitse kanselier op 5 april 1916 in de Rijksdag. “We zullen ervoor zorgen dat we over echte garanties beschikken dat België niet als Engels-Franse satellietstaat, noch militair en economisch als bolwerk tegen Duitsland uitgebouwd wordt [...] Ook hier kan Duitsland de lang onderdrukte Vlaamse volksstam

niet opnieuw aan de verwaalsing prijsgeven, maar zal het hem een gezonde ontwikkeling, overeenkomstig zijn rijke cultuur en op basis van zijn Nederlandse taal en eigenheid verzekeren." De boodschap was duidelijk: Duitsland wou België en meerbepaald Vlaanderen aan zich binden.

Deze woorden waren niet alleen voor de Duitse publieke opinie bestemd, maar er duidelijk ook op gericht om de activisten – of zij die nog twijfelden – over te halen tot collaboratie in het licht van de heropening van de Gentse universiteit. Op 21 oktober 1916 werd die heropend. Op het eerste gezicht

was het Duitse opzet faliekant mislukt. Amper een paar tientallen studenten schreven zich in, en voor de professoren moest er voornamelijk een beroep worden gedaan op Duitsers en Nederlanders. Nochtans brak hier het activisme echt door. Meer dan honderd Vlaamsgezinden immers hadden een manifest tot vernederlandsing van de universiteit aanvaard. Weliswaar een manifest dat trouw aan België bleef, maar dat wel voor de eerste keer een breuk veroorzaakte tussen een groep Vlaamsgezinden enerzijds en de loyale Vlaamsgezinden en de Belgische regering in Le Havre anderzijds. Die had slechts met sancties gedreigd voor

diegene die betrokken waren bij deze collaboratie, maar beloofde geen Nederlandstalige universiteit voor na de oorlog.

In 1917 ging de Duitse bezetter nog een stap verder door de oprichting van een Raad van Vlaanderen. Dat was een marionettenorganisatie die dan ten gepaste tijde de Duitsers om de bestuurlijke scheiding van België diende te vragen. Daarmee speelde het Duitse Rijk zeer handig in op de propaganda van de geallieerden over het "zelfbeschikkingsrecht der kleine volkeren". Op 21 maart kondigde Von Bissing het besluit af tot doorvoering van de bestuurlijke scheiding. Brussel zou de hoofdstad worden van Vlaanderen, Namen van Wallonië.

Om die Raad van Vlaanderen voor de buitenwereld te legitimeren, namen de Duitsers in december 1917 het initiatief om het orgaan aan een volksraadpleging te onderwerpen. Dat zou trouwens ook de indruk versterken dat het initiatief van de Vlamingen zelf uitging. De propagandabijeenkomsten voor dit "plebisciet" riepen niet alleen de wrovel op van de bevolking, maar leidden in verscheidene Vlaamse steden zelfs tot oproer. De Duitsers stelden zelf snel een einde aan hun referendum. Te noteren valt nog dat de Raad op 22 december 1917, nog vóór de propaganda-bijeenkomsten begonnen, de onafhankelijkheid van Vlaanderen uitgeroepen had. De haviken in Berlijn – de vloot- en militaire kringen – hadden deze "ingeving" aan met name Borms ingefluisterd. Zij wensten immers dat de oorlog ten allen prijze doorging en dat elke compromisvrede met het Verenigd Koninkrijk bij voorbaat onmogelijk gemaakt werd. De snelste weg daartoe was de vernietiging van België. De Duitse kanselier verbood de publicatie van zo'n manifest.

In de lente van 1918 zette Duitsland alles op alles aan het westelijke front, nadat Rusland eerder uitgeschakeld was. Maar na een aanvankelijke opmars, keerden de kansen in augustus. De Duitse regering sprak zich in die omstandigheden positief uit over het herstel van de Belgische staat en

ontmantelde het activistische apparaat. Wel riep de bezetter nog een kleiner orgaan in het leven: de “Commissie van Zaakgelastigden”. Begin oktober aanvaardde Duitsland te onderhandelen op basis van het Veertien Punten Programma van de Amerikaanse president Wilson. Op 9 november 1918 stortte het Keizerrijk in elkaar, twee dagen later werd de wapenstilstand ondertekend. De commissie van Zaakgelastigden trok naar Den Haag. Volledig van de werkelijkheid vervreemd, vroeg ze als wens tijdens de komende vredesonderhandelingen “een vrij Vlaanderen binnen een vrij België”.

10. Nabeschouwingen

De *Flamenpolitik* was noch een improvisatie, noch een breuk binnen de Duitse geopolitiek. Al tijdens de oorlog merkten sommige schrandere Vlaamsgezinden die continuïteit op. Zo schreef Daensist Léonce du Catillon

in juli 1915: “*Germania* is verdwenen, maar ongelukkig door *De Vlaamsche Post* en andere *Gazetten van Brussel* vervangen”. Vlaamsgezinden die meegestapt waren in het activisme, vluchtten na de oorlog in een irrationele zelfverdediging. Vandaar het verhaal over Duitsland dat zagezegd niets wist over de Vlaamse beweging en dat dan door flaminganten over de situatie in België ingelicht werd. Nog volgens dit apologetisch narratief stelden de activisten dan eisen, waarop de Duitsers dan ingingen. Het was natuurlijk omgekeerd.

In zijn *Flamenpolitik* kon het Keizerrijk steunen op Nederlandse kringen. Pro-Duitse sentimenten waren daar helemaal niet nieuw en zouden tijdens de oorlog heropleven. Dat Duitsland voor Nederland tot 1945 het culturele referentiekader was, speelde daar een rol in, net als de afkeer van Frankrijk en in het kielzog daarvan van België o.a. in radicale christelijke milieus. Het

völkische denken was niet alleen een realiteit bij de Duitse en Nederlandse elites, maar ook binnen de Vlaamse beweging. De *Flamenpolitik* was een onderdeel van de *Niederlandepolitik*, gericht op het bezit van de Nederlanden binnen een Duits Europa. De uitvoering ervan was de ombuiging van een Alduits ideeënarsenaal voor *realpolitische* doeleinden. Het is daarom dat Alduitse figuren leidinggevende personen in het bezettingsbestuur werden of als “specialisten” optraden.

Deze Duitse politiek speelde uiteraard in op flamingantische ressentimenten die al vóór de oorlog leefden. Naast politieke frustraties (zoals het traag vooruitgaan van de taalwetten) moeten we daarbij o.a. rekening houden met de Germaanse solidariteit enerzijds en met de anti-Britse en anti-Franse gevoelens van vele Vlaamsgezinden anderzijds. Ook kan de Vlaamse beweging niet louter als een passieve ontvanger van Duits-völkische invloeden beschouwd worden. Al tijdens de 19de eeuw schreef ze zich binnen een Europese tendens in, waarbij het criterium om tot een natie te behoren gaandeweg verschoof van gedeelde traditie, geloof, afhankelijkheid aan de instellingen naar culturele criteria. Er sluimerde een nationalisme in de vooroorlogse Vlaamse beweging, maar dit zou nooit (zo frontaal) met het Belgische gebotst zijn, zonder de *Flamenpolitik*. Anderzijds toont het feit dat het activisme kon ontstaan na de Duitse gruwelen en vernieling aan dat het Vlaamse bewustzijn bij een deel der Vlaamsgezinden sterker was dan het Belgische. Daartegenover staat dat een August Borms op zijn proces kon declameren dat de activisten toch eigenlijk ook voor België werkten in hun arbeid voor Vlaanderen. We zien een Ier die deelnam aan de Paasopstand (1916) nog niet zeggen dat hij toch ook voor het Verenigd Koninkrijk werkte. Dat veel Vlaamsgezinden balanceren tussen een Belgisch en een anti-Belgisch bewustzijn – tot op vandaag – ook dat is een gevolg van de *Flamenpolitik*.

Toen de Duitse bezetter België in 1918 ontruimde, leek de *Flamenpolitik*

volledig mislukt. Dat was echter schijn. Vooral op de jonge generatie Vlaamsgezinde intellectuelen had het activisme een aantrekkingskracht uitgeoefend. De flaminganten in de diaspora hadden de activistische daden gelaakt, maar de activisten niet als landverraders terechtgewezen. Ze hadden de activisten dus niet uit de Vlaamse beweging gestoten waardoor hun anti-Belgicisme de komende jaren en decennia een wezenlijk onderdeel van de Vlaamse beweging zou gaan uitmaken.

De introductie van een anti-Belgische stroming, het activisme dat overging in het Vlaams-nationalisme, in de Vlaamse beweging is inderdaad het meest tastbare, belangrijkste en duurzame effect van de *Flamenpolitik*. België en Vlaanderen waren voor de activisten (en hun Vlaams-nationalistische erfgenamen) twee vaderlanden, die niet meer op één grondgebied konden bestaan. Maar in 1918 was de overgrote massa van de Vlaamsgezinden niet alleen Belgischgezind, maar zelfs hyperpatriottisch.

Toch bleek de kloof tussen de anti-Belgische en de pro-Belgische vleugel definitief. In hun zelfrechtvaardiging moesten de activisten – en hun erfgenamen – de strijd tegen België blijven aangaan. De akkers voor de verdeling werden bovendien vruchtbaar gehouden. In het interbellum werd de *Flamenpolitik* via subsidies van Weimar-Duitsland – op een paar jaar na – aan Groot-Nederlandse kanalen doorgezet. Het feit dat de gelijkheid van de landstalen in België na de oorlog niet meteen bereikt werd, wakkerde de Vlaamsgezinde frustraties nog meer aan. In 1923 werd de Rijksuniversiteit van Gent *partieel* vernederlandst en werden de legereenheden niet op taalbasis opgedeeld, zoals de Vlaamse beweging gevraagd had. Dit dralen bleef niet zonder gevolgen. Sommigen redeneerden dat de activisten dan toch terecht de “hulp” van de Duitse bezetter aanvaard hadden, want die had hun in één pennentrek “geschonken” wat ze 83 jaar na de Belgische onafhankelijkheid van België niet konden bekomen.

Bovendien kon aan het front de zogenaamde “frontbeweging”, die aanvankelijk louter ageerde tegen de taaltoestanden, ontstaan. De Belgische regering bleef grotendeels in gebreke om iets te doen aan de verzuchtingen van deze soldatenbeweging en de activisten buiten “Vlaanderen’s weezang aan de IJzer” tot epische proporties uit. De frontbeweging werd bovendien vervolgd (zij het op een niet-gewelddadige wijze) hetgeen haar radicaliseerde. Na de oorlog kreeg de frontpartij – ondertussen geïnfecteerd met het radicale anti-Belgicisme van de activisten (een proces dat al tijdens de oorlog bezig was) – een aantal zetels in het parlement. Maar tot een grote Vlaams-nationalistische partij kwam het niet. Dat werkte de fascisering van de Vlaamse beweging in de hand. Vlaanderen kon niet via parlementaire weg onafhankelijk worden, dus moest het gebeuren door een revanche-oorlog van Duitsland. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de *Flamenpolitik* doorgezet. En zo kwam het tot een tweede, ditmaal veel massalere collaboratie, die bovendien niet geremd werd door loyale Vlaamsgezinden. Het resultaat was een – zo mogelijk – nog grotere rancune tegenover België, gestoeld op de mythe van een anti-Vlaamse repressie.

De Eerste Wereldoorlog was de belangrijkste gebeurtenis geweest sedert de Franse revolutie. Het was enkel in een conflict van die omvang dat het Duitse imperialisme binnen de Vlaamse beweging een tweespalt tussen Vlaanderen en België kon uitlokken en dat dus het activisme, de stroming die we vandaag als Vlaams-nationalisme kennen, gesticht kon worden. Dagelijks nog zien we hiervan de gevolgen.